

УДК 94(477)(=411.16-053.2)
ББК 63.3(4УКР-ЄВР)62
Є22

Пропонована книга є каталогом експозиції, присвяченої долі євреїв під час нацистської окупації України (1941–1944), і є органічною частиною виставки «Анна Франк. Урок історії». Виставка експонується на території України в 11 містах (Київ, Чернігів, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Сімферополь, Одеса, Вінниця, Хмельницький, Чернівці, Львів) протягом 2003 – 2004 років, та в свою чергу, є складовою міжнародного освітянського проекту «Виховання толерантності та уроки Голокосту» («Tolerance and Holocaust Education in Ukraine»).

Організатором проекту в Україні є Музей «Дім Анни Франк», фінансову підтримку надає Міністерство здоров'я, добробуту та спорту Королівства Нідерландів. З українського боку партнерами у цій справі виступають 5 наукових та освітянських громадських організацій України, у тому числі й Український центр вивчення історії Голокосту. Саме Центр підготував додаткову експозицію з історії Голокосту на теренах України і презентує читачам її каталог.

Сподіваємося, що ця книга стане у пригоді всім, кому не байдужа правда історії, доля єврейських громад України в роки Другої світової війни, проблеми толерантності та національної взаємоповаги в сучасному світі. Передусім для викладачів історії та права, студентів, учнів.

Редакційна колегія: Анатолій Подольський, кандидат історичних наук
Юлія Смілянська (головний редактор), Михайло Тяглий

КНИЖКУ ВИДАНО ЗА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ
МІНІСТЕРСТВА ЗДОРОВ'Я, ДОБРОБУТУ ТА СПОРТУ
КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДІВ

The edition of this book was published with the help of the project
«Tolerance and Holocaust Education in Ukraine», which is sponsored by
the Netherlands Ministry of Health, Welfare and Sports.

ЄВРЕЙСЬКІ ДІТИ УКРАЇНИ – ЖЕРТВИ ГОЛОКОСТУ

Дизайн І. Климова, Ю. Смілянська
Комп'ютерний дизайн Т. Жук, А. Погорелов
Коректор С. Носова, Н. Сінельнікова

ISBN 966-7273-37-7

© Український центр вивчення історії Голокосту, 2004
© Anne Frank House (Amsterdam, The Netherlands), 2004

Зміст

- 4 Передмова
- 6 Єврейські діти України — жертви голокосту
- 10 Київ, 1941 р., Бабин Яр
- 22 Галичина (Львів, Івано-Франківськ)
- 38 Трансністрія
- 46 Крим
- 54 Українська молодь на виставці «Анна Франк. Урок історії»
- 56 Інформація про наукову та освітянську діяльність
Українського центру вивчення історії Голокосту

ПЕРЕДМОВА

До середини 90-х всесвітньо відомий щоденник єврейської дівчинки Анни Франк не був перекладений українською мовою, «цей голос ніколи не лунав українською...». Та нарешті, дякуючи Б-гові та Українсько-Американському Бюро з захисту прав людини, в 1995 та 1999 роках побачили світ перше та друге видання щоденника, а в 2003 році в Україну прибула виставка «Анна Франк. Урок історії» та було здійснено третє видання. Виставка стала знаковою подією для сучасної України. Вона є частиною великого міжнародного проекту «Виховання толерантності та уроки Голокосту», який триватиме на теренах України протягом двох років і включатиме у програму, крім експонування виставки, ще й проведення навчально-методичних семінарів для вчителів, конкурсів для учнів, підготовку для виставки тінейджерів-екскурсоводів, розробку методичних посібників тощо. Все це запропонувало Україні Міністерство здоров'я, добробуту та спорту Королівства Нідерландів, а головним організатором проекту є Музей Анни Франк. З українського боку партнерами у цій справі, крім Українського Центру вивчення історії Голокосту, виступають: Всеукраїнська асоціація вчителів історії «Нова Доба», Центр єврейської освіти, Єврейський фонд України та Інститут юдаїки.

На наш погляд, для модерної України, для українського суспільства це важливий і знаковий проект на шляху до європейського контексту. Передусім, класична виставка про долю єврейської дівчинки Анни

Франк, котра з родиною переховувалася в Амстердамі від нацистського «кендльозунгу» і вела щоденник, який став вражаючим звинувачувальним документом проти нацизму і одночасно показав безпорадність (а може й кримінальність) європейського соціуму, прибула в Україну! На пострадянському просторі Україна стала третьою державою (після Литви та Латвії), в яку уряд Королівства Нідерландів та Музей Анни Франк привезли виставку. В країнах Західної Європи, починаючи з 1960-х років, триває процес осмислення Голокосту, спроби розуміння та співчуття. В країнах Центральної та Східної Європи щось схоже почалося в останнє десятиріччя. Виставка Музею Анни Франк — це суттєвий крок на цьому шляху.

На виставці вперше в історії суверенної України експонуються систематизовані матеріали, присвячені історії Голокосту на теренах України з врахуванням регіональних особливостей цього жакливого процесу в різних частинах країни. Особлива увага приділяється долі єврейських дітей України — ровесників Анни Франк! Перед вами — стислий каталог цих матеріалів. Архівні документи та фото структуровані по регіонах України. Вісім стендів з історичними анотаціями розповідають про долю євреїв України часів нацистської окупації 1941–1944 років у Рейхскомісаріаті України (Київ — Бабин Яр), Галичині (Львівське гетто, Янівський табір, Станіславське гетто), Трансністрії, Криму. Доля єврейських громад на теренах України в

період Голокосту була жакливою. Майже всі, хто не встиг евакуюватися на Схід чи не був рекрутований до Радянської армії і залишилися під нацистською окупацією, були замордовані, вбиті тільки за своє єврейське походження. Не за політичні погляди чи за збройний опір режимові, а тільки за національну приналежність. Але в різних регіонах знищення мало свої особливості. Можна без перебільшення сказати, що територія України стала своєрідним полігоном, де нацистські нелюди опрацьовували методи «остаточного розв'язування єврейського питання». Трагедія українських євреїв була не просто частиною Катастрофи європейського єврейства в роки Другої світової війни. Вона стала тією сходинкою, переступивши яку нацисти вирішили остаточно знищити всіх євреїв Європи. У тому числі — і Анну Франк.

Анна Франк — символ. Символ життя, незважаючи на смерть. Символ життя після смерті. Проте у своєму житті Анна Франк не була символом. Вона була живою, тендітною дівчинкою, зі своїми проблемами, радощами, любов'ю та стражданнями. Завдяки її щоденнику збережено цілий світ — її світ. Однак Анна Франк — одна з багатьох загиблих дітей. Дітей, які не стали видатними вченими та відомими письменниками, музикантами, чудовими вчителями. Дітей, що не стали батьками. Дітей, імена яких залишилися невідомими для більшості людей нашого світу.

Повернути хоча б маленьку частку з цих імен намагається українська частина ви-

ставки. Діти великих міст — Києва і Львова, Сімферополя і Дніпропетровська, Івано-Франківська і Одеси, Вінниці і Севастополя. Діти штетла — невеличких єврейських містечок, в яких населення протягом століть переважно було єврейським і де не залишилось жодного єврея після війни. Діти гетто, підпілля. Діти замордовані, знесені, розстріляні. Саме їхні обличчя, їхні листи, щоденники спогади складають цю експозицію. І їхні питання — чому дорослі допустили смерть дітей, чому дорослі вбивали дітей і коли цей жах на землі закінчиться?

Український центр вивчення історії Голокосту готував матеріали частини виставки за сприяння своїх колег з різних музеїв, архівів та наукових установ України. Маємо висловити велику подяку науковцям Музею історії Києва — Дмитру Малакову (завідувачу відділом «Бабин Яр») і Тетяні Євстаф'євій (науковому співробітнику цього ж відділу), д-ру Олександрі Круглові з Харкова, д-ру Фаїні Винокуровій з Вінницького обласного державного архіву, Михайлу Тяглову з Таврійського національного університету, Любові Соловко з Івано-Франківського обласного державного архіву, Іллі Кабанчику з Львівського національного університету ім. І.Франка.

У каталозі були використані вірші та графічні роботи українських художників Володимира Мельниченка і Ади Рибачук, а також фрагменти художніх творів українських і російських поетів та письменників.

ЄВРЕЙСЬКІ ДІТИ УКРАЇНИ — ЖЕРТВИ ГОЛОКОСТУ

Ліза Рутник

*Голубь летит, голубь летит — белый.
Черный за ним ястреб летит в гневе.
Мама, спаси, чудо со мной сделай,
Сделай меня каплей дождя в небе!
Эта война страшно длинна, страшно!
С пульей в груди больно бежать, больно!
Мне никогда в жизни не стать старше,
Если сейчас ветром не стать вольным.*

Ю. Мориц

Сільва Ліпкова

Фаїна Лівшиц

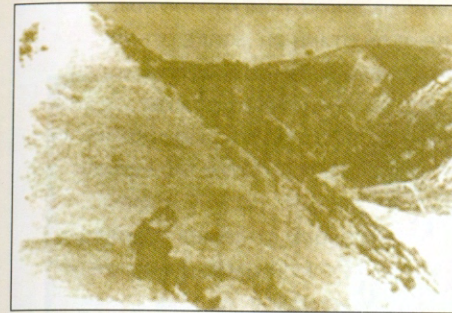
Едік і Беба Брагінські

*Ну что тебе сейчас слова,
Когда незримо-зримо
проходишь ты насквозь и мимо,
хоть над тобой давно трава...
Дитя, пришедшее из рва.*

Р. Заславский

Яків Ліпков

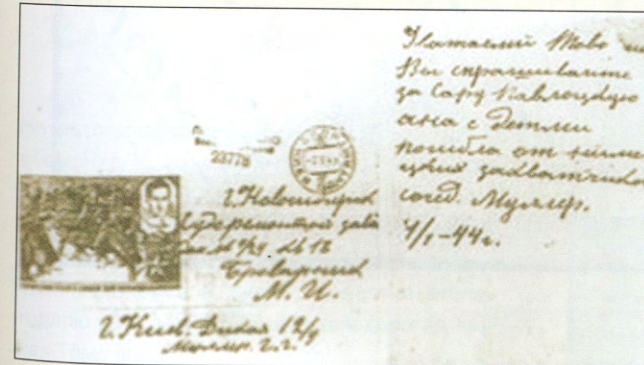

Лариса Садовська (нині Л.М.Багаутдинова) у Бабиному Яру.

Мати Лариси — Іда Наумівна Садовська загинула у Бабиному Яру 29 вересня 1941 року. Ларису врятувала її бабуса — росіянка. Батько — Михайло Садовський був у цей час на фронті.

Щороку 29 вересня батько з донькою приходили до Бабиного Яру. Це фото Михайло Садовський зробив 29 вересня 1950 року.

Паволоцькі:
Мірик, Ріва і
Вітя. Разом з
матір'ю Са-
рою розстрі-
ляні в Бабино-
му Яру

Листівка, що була надіслана родичами С.Паволоцької із проханням до сусідів розповісти про її долю, та відповідь сусіда Мулера про те, що Сара та діти загинули

Томочка!
 В ожидании нехоро-
 шого решила остави-
 тебе на память свою
 копию и поблагодарить тебя
 за твою дружескую мне помощь.
 Еще попрошу не вспоминать
 ни о чем плохом, а лишь с
 радостью помнить, (что мне суг-
 acho было с тобой!) с
 честной благодарностью за
 все. До свидания
 Дорогая, милая
 Томочка

Раїса Азарова мешкала в Києві по вул. Саксаганського. Це фото вона подарувала своїй подрузі Тамарі Щепихіній 27 вересня 1941 року. А 29 вересня разом з усіма євреями Києва вона загинула в Бабиному Яру...

На фотографії підпис:

«Томочка, в ожидании нехорошем решила оставить тебе на память свою копию и поблагодарить тебя за твою дружескую мне помощь. Еще попрошу не вспоминать ни о чем плохом, а если останемся в живых... я честно отблагодарю тебя за все. До свидания дорогая, милая Томочка...»

Томочка!
 В ожидании нехоро-
 шого решила остави-
 тебе на память свою
 копию и поблагодарить тебя
 за твою дружескую мне помощь.
 Еще попрошу не вспоминать
 ни о чем плохом, а лишь с
 радостью помнить, (что мне суг-
 acho было с тобой!) с
 честной благодарностью за
 все. До свидания
 Дорогая, милая
 Томочка

Бабин Яр — один з найбільших у Києві ярів... Саме ця місцевість вважається першим місцем тотального знищення єврейського населення, першою спробою «остаточного вирішення єврейського питання». В окупованих країнах Європи були гетто, дискримінація, знущання, вбивства. Але масове знищення мирних жителів єврейської національності починається після початку війни нацистів проти СРСР. Спочатку тривають розстріли чоловіків. Потім — чоловіків і жінок. В серпні 1941 року на теренах України вперше були розстріляні діти. А в Києві нацисти зробили першу, на жаль, вдалу спробу відразу знищити всіх євреїв великого міста.

З цією метою вже 19 вересня 1941 р. в день окупації Києва разом з військами вермахту в місто прибув передовий загін зондеркоманди 4 А айнзацгрупи С, а 25 вересня — весь склад зондеркоманди, штаб айнзацгрупи С, поліцейський полк «Південь». 21 вересня в Київ прибули підрозділи української поліції, 23 вересня — «козака сотня», а також «Буковинський курінь». До 26 вересня в Києві було зосереджено близько 2 000 есесівців та поліцаїв. Приводом для «переселення», а саме такий евфемізм використовували для визначення свого злочину нацисти, стали вибухи на Хрещатику (центральна вулиця Києва), військово-політичні акції комуністичного київського підпілля, які не мали жодного відношення до єврейського населення міста. Треба зауважити, що всі військовозобов'язані чоловіки вже були на той час в армії. В Києві залишилися жінки, старі, діти. Саме вони будуть жорстоко замордовані в Бабиному Яру.

Наказується всім жидам міста Києва і околиць зібратися в понеділок дня 29 вересня 1941 року до год. 8 ранку при вул. Мельника — Доктерівській (коло кладовища).

Всі повинні забрати з собою документи, гроші, білизну та інше.

Хто не підпорядкується цьому розпорядженню буде розстріляний.

Хто займе жидівське мешкання або розграбує предмети з тих мешкань, буде розстріляний.

Sämtliche Juden der Stadt Kiew und Umgebung haben sich am Montag, dem 29. September 1941 bis 8 Uhr, Ecke der Melnik- und Dokteriwski-Strasse (an den Friedhöfen) einzufinden.

Близько двох тисяч подібних оголошень українською, російською та німецькою мовами з'явилося на вулицях Києва 28 вересня 1941 року. Підпису не було, пояснень також. Мешканці міста могли отримати інформацію тільки з тексту: «Взяти з собою документи, гроші, коштовності, а також теплу білизну та інше». «Будуть кудись перевозити», — вважали всі. «Хто не підпорядкується цьому розпорядженню, буде розстріляний». Отже «хто підпорядкується, розстріляний не буде», — думали євреї Києва.

І люди пішли...

Все жи́ды города́ Киева и его окрестностей долж́ны явиться в понедельник 29 сентября 1941 года к 8 часам утра на угол Мельниковой и Доктеривской улиц (возле кладбищ).

Взять с собой докумен-ты, деньги и ценные вещи, а также теплую одежду, белье и пр.

Кто из жидов не выполнит этого распоряжения и будет найден в другом месте, будет расстрелян.

Кто из граждан проникнет в оставленные жидами квартиры и присвоит себе вещи, будет расстрелян.

Наказ 4 5

Всім керівникам будинків м. Києва до 24-х годин оголосити всіх жидів, працівників НКВД та членів ВКП(б), що мешкають в їх будинках — до найближчих районних Комісаріатів та Команди Української поліції м. Києва, по вул. Корольова 15, другий поверх.

З'ясування цих людей матиме наслідком смертну кару.

Керівники цих будинків та двірники мають право самі приставляти жидів до лідівського табору, який міститься при таборі полонених по вул. Косининій.

1

Командант Української поліції м. Києва
ОРЛИК.

Люди прямують вздовж вулиць Києва, а поруч лежать тіла розстріляних «за опір», яких навмисно не прибирають. Щоб і думки про спротив не виникало. Розплата миттєва та жорстока. А попереду? Може, гетто? Може, раптом, Палестина? Задум нацистів психологічно бездоганний. У разі опору — смерть, якщо покірність — надія на життя... А «керівники будинків» прискіпливо простежують, щоб усі євреї вийшли з домівок і потрапили на цей шлях.

3

1. Наказ «кербудам» подати списки євреїв, які мешкають у будинках
2.-4. Вбиті на вулицях Києва

2

А день осенний прозрачен,
медлителен, вечен.
Толпы текут — темные на свету.
Тихо дрожат тополя последние
свечи,

И в воздухе:
— Где мы? Куда нас ведут?
— Куда нас ведут? Куда нас ведут
сегодня?
— Куда? — вопрошают глаза
в последней мольбе.
И процессия длинная и безысходная
Идет на похороны к себе...

Л.Озеров

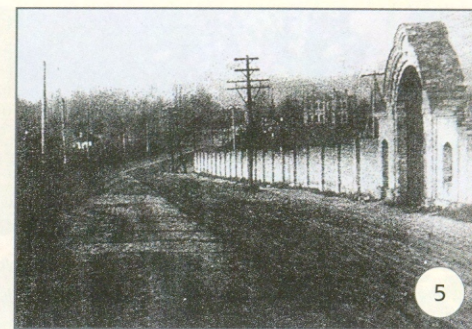
4

Біля брами єврейського цвинтаря колону зупинили. Саме в цьому місці рельєф трохи змінюється і тим, хто стоїть, не можна побачити, що відбувається далі. Людей відраховували по декілька десятків. Потім вели вперед та праворуч. Але не для того, щоб відправити потягом. Та й потягів попереду ніяких не було. Люди опинилися на краю величезного яру. Починалося справжнє пекло. Людей біли, примушували роздягатися, а потім розстрілювали...

6

«Акцію» проводила зондеркоманда 4-А під керівництвом П.Блобеля. Він взяв для підтримки два батальйони поліції — 45 (командир Бессер) та 303 (командир Ганнібал). Ганнібал відмовився виконувати наказ, тому його батальйон використовували тільки для охорони місця страти. 29 і 30 вересня було розстріляно 33 771 чоловік. 30 вересня ввечері краї яру було підірвано, а потім 100 військовополонених розрівняли могили...

5

Урва их раздетъся застави
И лечь в этом глиняном рву
И нелюди дула направили
В дитя, в молодую вдову.
Мертвящая черная сила
Уже ликовала кругом,
А мать мальчугана кормила
Сладчайшим своим молоком.

С.Липкин

7

8

5. Вул. Мельникова. Такий вигляд мав останній шлях жертв Бабиного Яру.
Вдалині — контора єврейського цвинтаря (будинок зберігся).
За деревами — Бабин Яр
6. Бабин Яр. 29 вересня 1941 р.
7. Німецька мапа, на якій позначено місцевість під назвою Бабин Яр
8. Бабин Яр. 30 вересня 1941 р.

ДІТЯМ, РОЗСТРІЛЯНИМ У БАБИНОМУ ЯРУ

Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру, був відкритий 30.09.2001 р.

Вам, полеглим разом в цій могилу

Вам, загиблим не на полі бою і не зі зброєю в руках
знебутим спроби захищати і захищатися

Вам, забитим невинно – і за невинного Бога
нашим братам і сестрам
матерям і батькам і діткам маленьким
товаришам дитинства нашого

Вам, кого ми не зустріли

вашій долі

вашому віку

пам'ятник цей встановлюють живі –

вашим думкам

вашим талантам і здібностям

ненаписаним книгам

невіднайденим істинам

незіграним вами симфоніям

вашим надіям

любві вашій

добрим ділам наших рук і сердець,

що їх ми пожити не можемо

Українські художники А.Рибачук і В.Мельніченко. Епітафія для проекту пам'ятника в Бабиному Яру.

Східна Галичина, Львівщина, Прикарпаття... Сотні років проживали тут євреї. В Галичині були одні з найбільших у світі єврейські громади, «галичанери» зробили великий внесок до єврейської та української культури — невід'ємної складової загальнолюдських надбань. Тут зародився хасидизм, звідси поширювалися на схід ідеї Гаскали та протосіонізму, тут народилися лауреати Нобелівської премії, автор гімну «Атиква», тут коріння тисяч і тисяч єврейських родин США, Європи, Ізраїлю.

До 1939 р. ці землі належали Австро-Угорщині. Після були приєднані до советів.

Історія Голокосту в Галичині — одна з найтрагічніших сторінок ШОА. Цілий субетнос — «галицьке єврейство» — практично повністю знищено нацистами та колаборантами. Тільки у Львівській області було винищено понад 400 000 євреїв. Серед них і величезна кількість дітей.

Вони, особливо безпомічні малюки, ставали першими жертвами убивців та гвалтівників. Їх використовували як матеріал для медичних дослідів, вони гинули від непосильної фізичної праці, від голоду та хвороб, ставали об'єктами моральних, фізичних знущань та насильства. Їхніми тілами заповнювалися сотні малих та великих Бабиних Ярів, їх труїли газами в Белжеці, їх розривали на шматки натреновані пси, та подібні до цих псів банди озвірілих погромників.

У цих дітей відібрали дитинство, вони залишилися без допомоги дорослих, самі повинні були займатися справами дорослих: добувати їжу для себе і батьків, ліки для хворих, зброю для підпільників. Як дорослі, вони мужньо воювали в партизанських загонах і підпільних організаціях.

Дуже невеликій кількості дітей галицьких євреїв вдалося не стати жертвами гітлерівської безжалісної машини знищення. Горища та підвали, бункери — «схрони» та лісові хащі ставали їхніми притулками, а хліб та захист надавали їм найкращі люди із оточуючого населення — українці та поляки, яких потім називали «Праведниками народів світу». Надавали із смертельним ризиком для себе та своїх родин — адже будь-яка допомога євреям каралася смертю.

Дуже невеликій кількості дітей галицьких євреїв вдалося не стати жертвами гітлерівської безжалісної машини знищення. Горища та підвали, бункери — «схрони» та лісові хащі ставали їхніми притулками, а хліб та захист надавали їм найкращі люди із оточуючого населення — українці та поляки, яких потім називали «Праведниками народів світу». Надавали із смертельним ризиком для себе та своїх родин — адже будь-яка допомога євреям каралася смертю.

1. Прогресивна синагога в місті Станіславі. Фото з книги Леона Штрайна «Dzieje synagogi postępowej w Stanisławowie». (Stanisławów, 1939).

2. Меморіал біля входу у Львівське гетто

ГАЛИЧИНА

По приказу губернатора «дистрикта Галиции» доктора Вехтера и генерал-майора СС и полиции — Кацмана, ведавшего также всеми концентрационными лагерями Западной Украины, в ноябре 1941 года во Львове, в конце Яновской улицы был создан лагерь смерти, который немцы называли «Лагерем принудительных работ». Территория лагеря была огорожена кирпичной стеной, усыпанной сверху кусками битого стекла. Внутри лагерь делился на три части: две из них были обнесены колючей проволокой. Сюда доставлялись все намеченные немцами к истреблению мирные жители Львова и Львовской области.

При осмотре территории бывшего лагеря Комиссия обнаружила в первой половине лагеря между контрольными воротами и разрушенными немцами бараками большое количество детских колясок, чемоданов и различной посуды, здесь были свалены в кучу чайники, кастрюли, кружки, чашки, фляги и прочее. Все это немцы отнимали у заключенных лагеря перед их уничтожением.

С западной стороны лагеря в подвале дома, стоящего сразу же за проволочным заграждением, находился склад всевозможной поношенной мужской, дамской и детской обуви, в количестве более 11000 пар. На чердаке этого дома сохранилось значительное количество чемоданов, ридикюлей, бумажников, кошельков и обуви.

В бараке, находящемся в другой части лагеря, Комиссия также обнаружила значительное количество мужской, дамской и детской обуви. Пол барака покрыт густым слоем пуха, разлетевшегося при вспарывании немцами подушек и перин, которые приносили с собой заключенные в лагерь. В этих перьях и пуху разбросано много фотографических карточек и разных документов, принадлежащих лицам, содержащимся в лагере, впоследствии уничтоженным.

Комиссия установила, что контингент содержащихся в лагере заключенных не был стабильным. Через лагерь непрерывным потоком проходили люди. Одних убивали, и вскоре на их место поступали другие. Таким образом, лагерь представлял собой как-бы сборный пункт смертников — своеобразную промежуточную инстанцию на пути между арестом и смертью.

В лагере содержали граждан разных национальностей. Кроме русских, евреев, украинцев и поляков, в нем находились граждане французского, чешского, югославского, бельгийского, итальянского, а также и американского подданства. В лагерь немцы свозили захваченных во время облав, мужчин, женщин, стариков и детей.

Из сообщения Чрезвычайной государственной комиссии о массовом уничтожении немецкими палачами советского мирного населения в Яновском лагере смерти г. Львова. 1944г.

ЯНІВСЬКИЙ ТАБІР

«... Автоматчикам велели разыскать, где здесь находится Яновский лагерь. Он был где-то здесь, но никто не знал где. Потом отыскался какой-то человек с пляшущим лицом, который знал...»

М. Анчаров

1. Пам'ятний знак жертвам Янівського табору

2-3. Місцевість, на якій знаходився в 1941-1944 роках Янівський табір

Львів — місто європейське. До складу Радянського Союзу ввійшов лише у вересні 1939 року. Після окупації виявився на території Генерал-Губернаторства. Голокост у Львові — це причудлива мішанина методів, які застосовуються на території СРСР і «західного зразка». Перші декілька місяців оку-

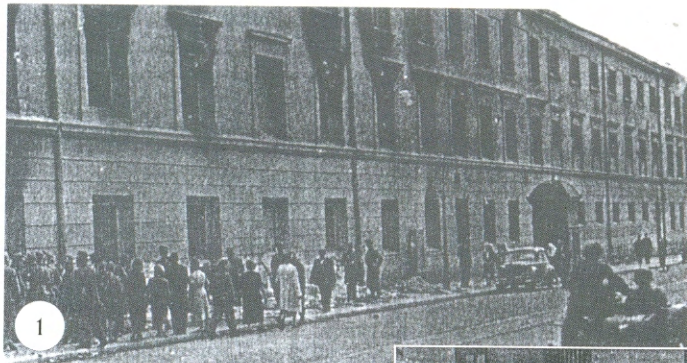
пання, розстріли, те, що ми побачимо на «східних територіях».

29 червня 1941 р. останні солдати Червоної армії залишили Львів.

30 червня 1941 р. у місто ввійшли передові частини німецької армії.

У цей же день розпочалася так звана «Тюремна акція». Нацисти відкри-

ли тюрму Бригідки, де перед втечею із міста НКВД істи встигли стратити ув'язнених. Коли ж мешканці міста побачили тіла своїх близьких —

пації стають своєрідною «прискореною демонстрацією» подій, що відбувалися в Німеччині з 1933 по 1939 рік.

Дещо змінюється порядок того, що відбувається, крові і смертей побільше, сім років вміщуються в декілька місяців.

Але головні віхи знайомі до болю. Львівський варіант «Кришталеві ночі», публічне спалення книжок і витіснення євреїв із економічного, політичного, соціального життя міста, гетто, депортації це — «західний варіант». Поряд з цим — погроми, грабежі, зну-

розстріляних, зі слідами катувань, вони відчули жах. Нацисти вміло використовували ситуацію, оголосивши винуватцями скоєного лиха євреїв Львова. Спалахнув єврейський погром, що тривав з 30 червня по 3 липня. Було вбито близько 7 тисяч осіб.

Нацисти вилучають євреїв із політичного, економічного, соціального життя міста.

Кінець жидівській торгівлі.

У Львові заборонено жидам займатися торгівлею. Цей розпорядок прийнято громадянством як велику полєкшу в економічному життю.

Вже можна ходити по 9-й

Розпорядком голови міста дозволено арійському населенню перебувати на вулицях міста до 10 год. вечора. Жидам дозволяється ходити тільки до 8 год. вечора. Ресторани, каварні і інші розривкові локалі можуть бути відкриті до 11 год. ночі.

Свято на Підлиській горі

24 серпня відбудеться на Підлиській горі свято в честь Маркіяна Шашкевича. При цій нагоді відправиться панахида за полеглих. В програмі промова представника повіту, народні пісні, концерт оркестри, палення більшовицької літератури та дефіляда перед пам'ят-

Примус праці для жидів

На основі розпорядку з 26 жовтня 1939 заведено в дис-трикті Галичини примус праці для жидівського населення.

Окремі трамваї для жидів

Дирекція Львівських Трам-ваїв повідомляє, що жидам вільно їхати тільки в трам-вайних возах з написом: „Nur für Juden“. Що третій поодинокий віз, і що друга причіпка означена написом

Пасажир у трамваю

Трапляється і таке, що пасажир у трамваю змушений несподівано заплатити кару 3-ох райхсмарок. Причина зовсім проста: пасажир всів не до свого воза. Вияснюємо, що як жидові не вільно ввійти до трамвайного воза, призначеного для арійців, так і арійцям не вільно користатися з трамваю, де є напис: „Нур фір Юден“ — „Тільки для жидів“. Щоб краще зорієнтувати пасажирів видруковані таблички з написом: „Нур фір Арієр“ — „Тільки для арійців“. Ці таблички висять уже в деяких

Anordnung Nr. 21.

Mit sofortiger Wirkung verbiete ich der jüdischen Bevölkerung das Betreten der Märkte in der Zeit
von 6 Uhr vormittags bis 12 Uhr mittags.
An Juden darf nur
von 12—14 Uhr
verkauft werden.

Bei Nichtbefolgung dieser Anordnung werden sowohl Käufer wie Verkäufer mit Geldstrafe bis zu 1.000 Zl., im Nichtbeitreibungsfalle mit Haft bis zu 3 Monaten bestraft.

Lemberg, den 12. September 1941.

Der Stadthauptmann
KUJATH

Розпорядок ч. 21

З негайним ділянням, забороняю жидівському населенню вступ на ринки в часі від 6 год. перед пол. до 12 год. полудня. Жидам вільно купувати лише від 12—14 год.

При незастосуванні до цього розпорядку будуть покарані так само покупці, як і продавці гривною до 1.000 зл., в випадку нестачності, арештом до 3-ох місяців.

Львів, дня 12 вересня 1941 р.

Der Stadthauptmann
KUJATH

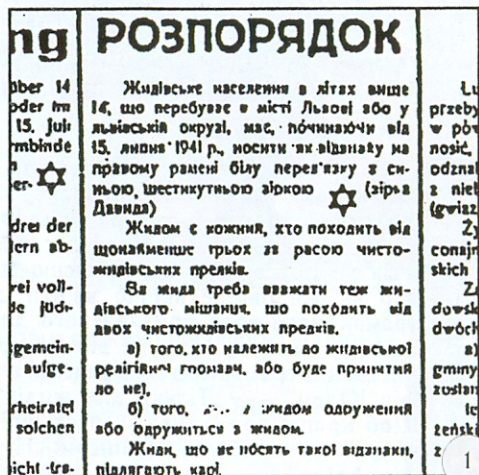
1. В'язниця Бригідки в день окупації

2. У дворі в'язниці Бригідки 30.06.41 р.

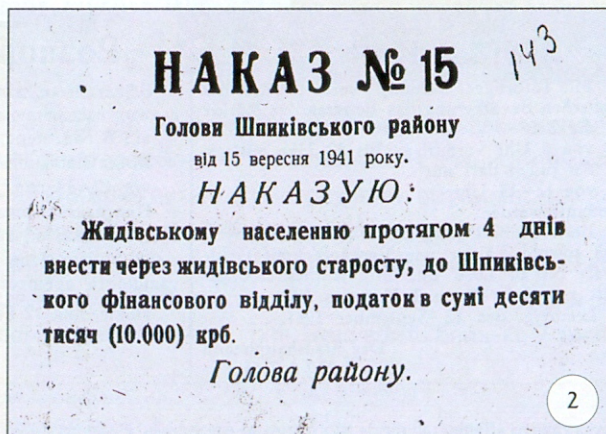
Життя людей перетворюється на пекло. Кожен крок регламентується, за невиконання будь-якого наказу — розстріл. Нацисти впроваджували «поетапну» систему — реєстрація, виокремлення єврейського населення за допомогою розпізнавальних знаків (жовта зірка, біла пов'язка із синьою зіркою, жовті прямокутники — лати і т.ін.). Люди, що носили такі знаки, залишалися поза законом. Жовту зірку «щит Давида», щит, який мав захищати — нацисти перетворили на мішень.

Наступним етапом було пограбування єврейського населення. Взявши заручників, влада змушувала євреїв міста (містечка) виплачувати неймовірні і ніким не мотивовані податки. У Шпиківському районі — 10 000

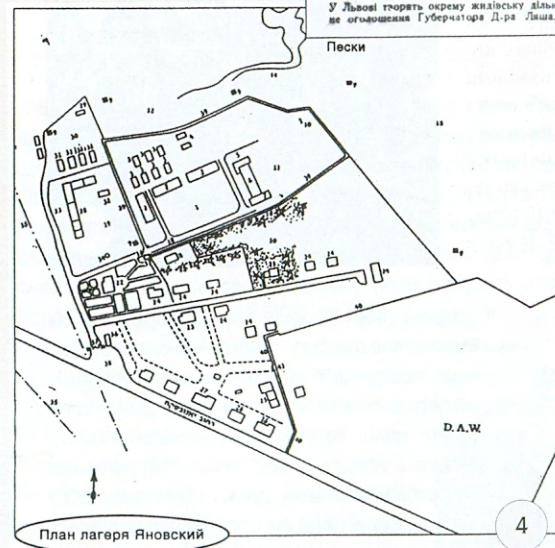
крб. У Львові — 2 мільйони карбованців золотом. У разі несплати — заручників розстрілювали, тому єврейське населення спочатку добровільно віддавало гроші і коштовності. Такі здирства проводилися декілька разів. Як наслідок, відбувалося цілковите пограбування людей, а це означало одне — голодну смерть. Допомогти могли тільки сусіди чи знайомі. Але щоб обірвати

будь-які зв'язки і зібрати усіх євреїв в одне певне місце, нацисти переселяли всіх в гетто — зазвичай найбільш відлюдний район міста, населення якого було в декілька разів менше тієї кількості людей, котрі опиняться за дор-

том, після переїзду. В одній кімнаті могло проживати 15 осіб із різних сімей. Відсутність води, каналізації, ліків, надмірна виснажливість, голод спричиняли загибель сотень жителів гетто. Такий спосіб знищення людей входив до плану нацистів «остаточного вирішення єврейського питання», але крім цього в гетто постійно проводилися «акції» винищення.

У Львові для гетто були вибрані вулиці Замартинівська, Якуба Германа, Кушевича, Лакетська, Крестова, Вербицького, Тетмайера, Варшавська, Норданська, Будинська та ряд інших, про що жителям повідомляли газети і накази на стінах будинків...

1. Розпорядок. Правила поведінки євреїв у Львові, встановлений нацистською владою
2. Пересторога. Попередження про заборону приховування євреїв
3. План «жидівської ділянки», надрукований у часописі «Львівські вісті» 13.11.1941 р.
4. План табору Янівський

Из стенограммы воспоминаний доктора философских наук Фридмана Пилипа Лазаревича об уничтожении немецкими фашистами еврейского населения во Львове.

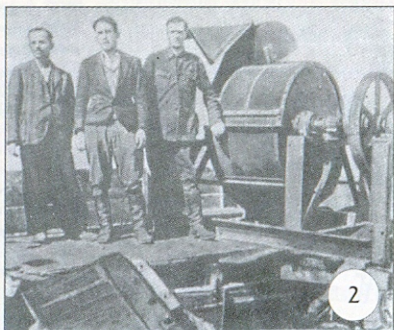
Нацисты организовали в лагере оркестр из заключенных — лучших талантливых музыкантов Львова. Оркестром руководил известный скрипач Штринс и дирижер Якуб Мунд. Нацисты приказали композиторам оркестра сочинить особую «мелодию истребления». Она была написана и по приказу руководителей названа «танго смерти».

Немецко-фашистские варвары заставляли оркестр играть во время массовых убийств заключенных и под его музыку расстреливали и сжигали людей. Незадолго до окончательной ликвидации лагеря немцы уничтожили и оркестр. Происходило это так: при исполнении оркестрантами «танго смерти» оркестранты по одному отводились в сторону и на глазах у остальных под аккомпанимент оркестра расстреливались.

Так был уничтожен весь оркестр.

«А человек с пляшущим лицом был жив, потому что вертел специальную машину с решетками, которые просеивали перемолотые кости, и в решетках оставались маленькие золотые слитки, выплавившиеся из зубных коронок, не замеченных при обыске, и золота набиралось в среднем три килограмма в день, то есть девяносто килограммов золота в месяц, то есть тонна золота в год, а если бы все это работало и сейчас, представляете, сколько золота можно было добыть таким путем».

М.Анчаров, «Золотой дождь»

Anordnung Nr.
betr. Regelung des Warenabsatzes im Einzelhand

1. Es werden in Zukunft pro Kopf der Bevölkerung folgende Lebensmittel in Zukunft pro Kopf der Bevölkerung folgende Lebensmittel

Brot	2000 g	wöchentlich
Fleisch ohne Knochen oder Fleischwaren	200 g	monatlich
Fett (Butter, Schmalz, Öl)	200 g	monatlich
Zucker	400 g	wöchentlich
Konditoreiwaren	100 g	wöchentlich
Milch	1 l	täglich
Mehl, Graupen, Nudeln, zusammen	500 g	für 10 Tage
Andere Lebensmittel im Werte von 5 Rub.	wöchentlich	

Die jüdische Bevölkerung erhält von den erwähnten Mengen die Hälfte.

2. Um größere Ansammlungen vor den Geschäften zu vermeiden, sind die Familienoberhaupt oder dessen Vertreter, wie folgt, verpflichtet:

3

норми хліба були знижені до 500 г. на тиждень, а цукру — до 100 г. Почався страшний голод, частина єврейського населення взагалі нічого не мала. Діти пухли з голоду...

1. Оркестр Янівського табору «Танго смерті»
2. Машина для дроблення кісток

Листовка, которую распространял во Львовском гетто ученик 13-й школы Гера Эльбаум.

"по поручению последних защитников Варшавского гетто, мы, присланные на связь к вам, во Львовское гетто, считаем своей обязанностью рассказать вам всю правду. Беритесь за оружие! Добывайте его любыми способами! Уничтожайте предателей в своих рядах! Не верьте, если вас ещё успокаивают надеждами на благополучный исход. Итлер и его клика не остановятся в своих человеконенавистнических намерениях. Тот, кто призывает вас надеяться на волю Провидения, на то, что фашисты спохватятся и сохранят вам жизнь, только помогает им обманывать вас, а потом, оцепеневших от страха, вас сведут в могилы.

Спасение только в ваших руках, в собственной организованности, находчивости. Ваши усилия нужно объединить с усилиями всех борцов против фашизма. Прорывайтесь на соединение с советскими партизанами, идите лесами на восток и встретите друзей, которые научат вас мстить фашизму за всё горе, которое он принёс на эту землю. Только с оружием в руках, уничтожая фашистов, вы сможете стать свободными людьми. Не давайте обмануть себя!

Группа сопротивления во Львовском гетто".

4

Сьогодні вже доведений історичний факт: євреї Європи, в тому числі євреї України, чинили мужній опір нацистському окупаційному режимові та його планам тотального винищення єврейського народу. На теренах Волині та Західної України мали місце повстання євреїв в гетто та концентраційних таборах. В гетто Трансїстрії існували єврейські підпільні групи, на Житомирщині були створені єврейські партизанські загони, які входили до великих партизанських формувань. Загалом, за підрахунками дослідників, в партизанському та підпільному русі Опору на теренах окупованої України в 1941–1944 роках брали участь близько 3 500 євреїв.

Це був збройний опір українського єврейства. Проте щоденна боротьба за життя в гетто і концтаборах, на окупованій території, намагання вберегти життя собі та своїм дітям за будь-яку ціну, в той час, коли нацисти поставили за мету остаточне винищення народу, збереження людського обличчя в нелюдських умовах існування, це був також Опір — Духовний Опір Єврейського народу.

3. Продуктивні норми
4. Листівка Гери Эльбаум
5. Євреї-партизани Холоцьова

33

«... [В Станиславском гетто] пьяные гестаповцы и солдаты «СС» бесчинствовали над безвинными советскими гражданами и издевались над молодыми девушками, также упражнялись в стрельбе по живым мишеням. – Они со второго и третьего этажа бросали детей и стреляли в них на лету.

Сам бандит Гримм получал удовольствие при убийстве одним выстрелом из своего пистолета мать и ее ребенка. Он заходил в комнату, где были мать и ее ребенок, матери предлагал взять на руки своего ребенка, прижать к себе так, чтобы сердце матери и ребенка вертикально и горизонтально находились в одной точке, после чего нащупывал пульс левой руки матери, стрелял в сердце ребенка, а убивал обоих одним выстрелом...»

Витяг з інформації про масове винищення радянських громадян, який зберігається у фонді Станіславської обласної комісії сприяння Надзвичайній державній комісії СРСР з обліку збитків і злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками.

ДАіФО, ф. Р-98, оп.1, спр.1, арк.142зв.-143.

1

2

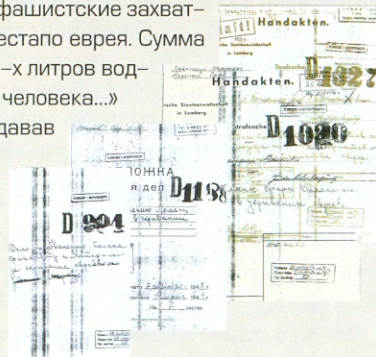
3

Из сообщения Чрезвычайной государственной комиссии о полном уничтожении еврейского населения в гор. Львове и Львовской обл.

«Установлено, что стремясь найти себе помощников и пробудить низкие инстинкты у наиболее отсталых слоев населения, немецко-фашистские захватчики объявили награды за каждого выданного гестапо еврея. Сумма вознаграждения колебалась от 5000 злотых и 2-х литров водки, до 25000 злотых и 5 литров водки за одного человека...»

На жаль, були такі, хто за 2 літри горілки здавав людей нацистам. Але були й ті, хто, нехтуючи смертельною небезпекою, намагався спасати євреїв. Багато хто жертвував свободою та життям, але залишався людиною...

Збереглося багато справ стосовно звинувачення осіб, що переховували євреїв.

1. Документ про вбивства жінок і дітей в гетто м. Станіслава

2-3. Фотографії розкопок масових поховань, здійснених німецько-фашистськими загарбниками на території єврейського цвинтаря. м. Станіслав

9	Сторожинський	1941	Навчання	Місця
10	Горбун	1941	Навчання	Місця
11	Горбун	1941	Навчання	Місця
12	Горбун	1941	Навчання	Місця
13	Горбун	1941	Навчання	Місця
14	Горбун	1941	Навчання	Місця
15	Горбун	1941	Навчання	Місця
16	Горбун	1941	Навчання	Місця
17	Горбун	1941	Навчання	Місця
18	Горбун	1941	Навчання	Місця
19	Горбун	1941	Навчання	Місця
20	Горбун	1941	Навчання	Місця
21	Горбун	1941	Навчання	Місця
22	Горбун	1941	Навчання	Місця
23	Горбун	1941	Навчання	Місця
24	Горбун	1941	Навчання	Місця
25	Горбун	1941	Навчання	Місця
26	Горбун	1941	Навчання	Місця
27	Горбун	1941	Навчання	Місця
28	Горбун	1941	Навчання	Місця
29	Горбун	1941	Навчання	Місця
30	Горбун	1941	Навчання	Місця
31	Горбун	1941	Навчання	Місця
32	Горбун	1941	Навчання	Місця
33	Горбун	1941	Навчання	Місця
34	Горбун	1941	Навчання	Місця
35	Горбун	1941	Навчання	Місця
36	Горбун	1941	Навчання	Місця
37	Горбун	1941	Навчання	Місця
38	Горбун	1941	Навчання	Місця
39	Горбун	1941	Навчання	Місця
40	Горбун	1941	Навчання	Місця
41	Горбун	1941	Навчання	Місця
42	Горбун	1941	Навчання	Місця
43	Горбун	1941	Навчання	Місця
44	Горбун	1941	Навчання	Місця
45	Горбун	1941	Навчання	Місця
46	Горбун	1941	Навчання	Місця
47	Горбун	1941	Навчання	Місця
48	Горбун	1941	Навчання	Місця
49	Горбун	1941	Навчання	Місця
50	Горбун	1941	Навчання	Місця

1. Журнал дитячого будинку, м.Самбір, 1944
2. Єврейські діти зі своєю рятівницею, черницею у Пшемислі, 1944 р.
3. Кардинал Л.Гузар, голова УГКЦ на відкритті пам'ятного знаку на будівлі дитячого будинку № 1 у Львові, де виховувалися врятовані єврейські діти.

3

Сьогодні українська молодь, учні єврейської школи міста Львова шанують пам'ять закатованих в роки нацизму єврейських жінок, чоловіків та дітей, приводять до ладу місця розстрілів, займаються пошуковою роботою. Це надто важливо. Таким чином зберігається колективна історична пам'ять народу. І ми маємо надію, що трагедія не повториться.

1. Пам'ятний знак на єврейському цвинтарі в Івано-Франківську
2, 3. м. Самбір. Пам'ятні свічки на могилах жертв Самбірського гетто

«... Автоматчикам велели разыскать, где здесь находится Янковский лагерь. Он был где-то здесь, но никто не знал где. Потом отыскался какой-то человек с пляшущим лицом, который знал. Детально про это рассказать почему-то невозможно, можно только рассказать детали. Можно рассказать про узкоколейку за городом, по которой каждые два часа подходил состав, а всего за день привозили четырнадцать тысяч человек. Можно рассказать, как мы все шли по мягкому полю, покрытому серым песком, автоматчики и комиссия, а впереди были какие-то березовые рощицы, даже не рощицы, а группы берез, высаженные в шахматном порядке. И человек с пляшущим лицом вдруг побежал к этим рощицам по серому песку и обхватил ствол березы и начал его трясти. Мы хотели, но никак не могли оторвать его от березы, он только мычал и рассказывал ствол, а потом березка завалилась, выворачивая корни, и мы увидели бункер, наполненный голыми людьми, мертвыми и без волос.

Можно рассказать, как мы шли вверх по мягкому холмику, усыпанному серым песком, и стоял сладкий запах, и мы заметили, что это не песок, а какие-то крупные частицы. И это оказались пережженные и перемолотые человеческие кости. Ведь каждый день четырнадцать тысяч человек все-таки. Пахло горелым человеческим салом. А человек с пляшущим лицом был жив, потому что вертел специальную машину с решетками, которые просеивали перемолотые кости, и в решетках оставались маленькие золотые слитки, выплавившиеся из зубных коронок, не замеченных при обыске, и золота набиралось в среднем три килограмма в день, то есть девяносто килограммов золота в месяц, то есть тонна золота в год, а если бы все это работало и сейчас, представляете, сколько золота можно было добыть таким путем.

А то можно еще рассказать о складе, где на стелажах были уложены пухлые бумажные мешочки со штампелями «лаг. номер такой-то», и когда мой приятель ткнул тупым стволом автомата в аккуратный мешок, то оттуда вывалились две косы – черная и золотая. Они были приготовлены для матрасов на подводные лодки. Можно еще рассказать, какие лица были у автоматчиков и какие у комиссии, у генералов, ученых, служащих. Можно рассказать, как намокла борода у митрополита Крутицкого и Галицкого. А намокла она от слез. Остальные не плакали и смотрели друг на друга сухими глазами.

Еще там были четыре горы – гора мужских ботинок, гора женских туфель, гора детских ботиночек и гора конвертов, фотографий и паспортов на всех языках Европы...»

М.Анчаров писав «Янківський табір». Не Яновський. Тому що це все-таки художній твір. У ньому щось узагальнено, щось взято із опису інших таборів (чотирнадцять тисяч щодня – це не Янівський табір. Це більш схоже на Треблінку, там – дванадцять). А ще, художній твір дає змогу зупинитися і зробити перепочинок. А життя не дозволяє...

«Сегодня Транснистрия – бесследно исчезнувший исторический призрак, но в еврейскую историю он вписан кровью и слезами».

Юліус С. Фішер – рабин,
вчений і письменник

ТРАНСНІСТРІЯ

Транснистрія» (Задністров'є) — територія поміж Дністром і Південним Бугом з центром спочатку в Тирасполі, згодом в Одесі, якою з 1 вересня 1941 р. керували румунські окупаційні органи. В цілому це була українська територія, а саме: Одеська область, південна частина Вінницької і західна частина Миколаївської області. У серпні 1941 р. цю територію «прочесали» команди оперативної групи Д, розстрілявши близько 3 тис. євреїв. Коли вона була передана румунам, то протягом осені 1941 р. ті винищили майже все єврейське населення в Одеській області. Залишились живими тільки євреїв Балти, яких помістили в гетто. У гетто і табори були також зігнані євреї південної частини Вінницької і західної частини Миколаївської областей. Із цих таборів і гетто найбільш відомими були табори Печера (Вінницька область), Богданівка, Доманівка, Акмечетка (Миколаївська область), гетто в Бершаді, Могилів-Подільському, Шаргороді (Вінницька область). Були створені Бершадський, Брацлавський, Могилів-Подільський, Мурафський, Соколовський, Тиврівський, Шаргородський єврейські дитячі будинку (єдині установи такого типу в окупованій нацистами Європі).

Найбільшим табором винищення був табір у селі Богданівка, в якому наприкінці грудня 1941 р. впродовж декількох днів було вбито декілька десятків тисяч євреїв.

Євреїв Одеси частково було вбито на місці румунськими солдатами і жандармерією в кінці жовтня 1941 р. (близько 30 тисяч), а частково депортовано в Богданівку (листопад 1941 р.) і район Березовки (січень-лютий, червень 1942 р.) і розстріляні там загонами «самозахисту», створеними СС із числа місцевих німців. Всього із Одеси, за даними румунської жандармерії, в 1941–1942 рр. «зникло» 65 тисяч євреїв. Більшість із них становили старики, жінки і діти до 14 років.

Євреї Транснистрії зазнали непоправних втрат.

Понад 400 тис. євреїв, які в перші місяці окупації знаходилися в Транснистрії, близько 200 тис. були депортовані із Бессарабії, Північної Буковини і румунського повіту Дорохой. До визволення серед живих залишилося приблизно 15 тисяч місцевих євреїв і 85 тис. депортованих. Загальна кількість жертв нацистського геноциду в Транснистрії — з врахуванням знищених влітку 1941 р. в Бессарабії і Північній Буковині, становить близько 330 тис. євреїв, понад 140 тис. із них — Д І Т И ...

МУЧЕНИКИ И ЖЕРТВЫ ГЕНОЦИДА!
МЫ, ЖИВЫЕ, ПОМНИМ О ВАС...

Лагеря смерти и гетто на территории
окупационной зоны «Транснистрия»
(левобережье Днестра, Одесская и часть Винницкой областей Украины)
1941–1944 гг.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 6

Мя, Полковник ИОН ЛАЗЕР, Префект Тульчинского уезда на основании прав данных законом на оккупированной территории

ПОСТАНОВЛЯЕМ:

1. Все евреи поселенные в гето по приказу № 8 от 22 сентября 1941 г. в г. Тульчине, Брацлаве, Шпикове и Ладижино не имеют права переселиться из указанных мест без специального разрешения Префектуры.
2. Если будет обнаружен хоть один случай переселения евреев из специального разрешения Префектуры, он будет считаться законом и в нем будут применены все законы военного времени, как к преступнику.
3. Какое лицо, какой бы то не было национальности если будет переселено с одной местности в другую без документов, доставляемых дирекцией выданных после 22 сентября 1941 г. и специального разрешения района или села, от данного члена, будет квалифицироваться, как укрыватель коммунистов или шпионов и неминуемо будет применены закон военного времени как к шпиону на оккупированной территории.
4. Разрешение на проезд дается на расстояние не более, чем на 2 километра, кому нужно переехать на более дальнее расстояние, просит разрешение в Префектуру.
5. Шефы полиции городов и сел, которые не будут строго следить за выполнением того, что сказано в пункте 2 и 3 и о порядке на территории их сел и городов, будут считаться шпионами и к ним будут применены законы военного времени как к шпионам на оккупированной территории.
6. Окрестности районов и сел, которые будут выдавать документы лицам не из их территории, будут считаться также коммунистами-шпионами и к ним будут применены закон как к шпионам-коммунистам.
7. Уклонение от выполнения этого приказа, будет квалифицироваться органами охраны жизни территории.
8. С момента опубликования настоящего постановления вступает в силу, опубликование настоящего постановления должно быть произведено на протяжении 24 часов.

Дано в Тульчине 17-го ноября 1941 г.

Префект Тульчинского уезда Полковник Ион Лазер

НАКАЗ № 9

Коменданта Миліці Шпиківського району від 29 серпня 1941 року.

НАКАЗУЮ:

- 1) Жидівському населенню два рази на день, ранком та вечером, замітати вулиці навколо своїх хат.
- 2) Без цілі по центральній вулиці жидівському населенню ходити не вільно, можна ходити по вулицям, що розташовані по за хатами.
- 3) Забороняється ходити по вулицях пізніше 8 години вечора, а також і світлим світлом.

Комендант Миліці.

1. Повіт Тульчин. Наказ № 15 голови Шпиківського району про податок на єврейське населення
2. Інструкція стосовно евакуації єврейського населення із м.Одеси та його околиць («Одеська газета» від 14 січня 1942 р.)
3. Постанова № 6 префекта Тульчинського повіту полковника Іона Лазера від 17 листопада 1941 р. про режим утримування євреїв в гето Тульчина, Брацлава, Шпикова та Ладижина.

Життя євреїв Транснїстрії регламентувалося жорстокими наказами. Перші накази, так само як і в Генерал — Губернаторстві, були видані з метою пограбування єврейського населення, потім були накази про реєстрацію, переселення тощо. Покарання були передбачені для тих осіб, «які будуть переховувати, брати до себе на квартиру євреїв»

ГЛАВНОКОМАНДУЮЩИЙ ВОЙСНАМИ
ДЕПАРТАМЕНТ ГРАЖДАНСКОГО ГУБЕРНАТОРА ТРАНСНІСТРИИ
ПРИКАЗ № 38

Всем евреям, находящимся в гетто Одессы и ее окрестностей, приказано: немедленно покинуть гетто и выехать из Одессы в течение 24 часов. В случае невыполнения приказа, виновные будут подвергнуты строжайшему наказанию. Данное распоряжение вступает в силу с момента его опубликования.

ИНСТРУКЦИЯ ДЛЯ ЭВАКУАЦИИ ЕВРЕЙСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ИЗ ГОРОДА ОДЕССЫ И ЕГО ОКРЕСТНОСТЕЙ

В соответствии с приказом № 38, относительно эвакуации еврейского населения из города Одессы и его окрестностей, приказываю нижеследующее:

1. В городе Одессе создаются Центральные Бюро по эвакуации, а также Районные Бюро по эвакуации, которые будут работать в соответствии с указаниями Центрального Бюро.
2. Центральное Бюро состоит из: а) Префекта Одесского Уезда (Председатель); б) Старшего Прокурора Юстиции; в) Начальника Гражданского Управления; г) Начальника Полиции; д) Начальника Управления по делам евреев.
3. Районные Бюро создаются в каждом районе города Одессы и ее окрестностей. Они состоят из: а) Старшего Прокурора Района; б) Начальника Районной Полиции; в) Начальника Районного Управления по делам евреев.
4. Все евреи, находящиеся в гетто Одессы и ее окрестностей, должны немедленно покинуть гетто и выехать из Одессы в течение 24 часов. В случае невыполнения приказа, виновные будут подвергнуты строжайшему наказанию.
5. Выезд евреев из гетто осуществляется в соответствии с указаниями Центрального Бюро по эвакуации.
6. Все евреи, выезжающие из гетто, должны иметь при себе документы, подтверждающие их личность и место рождения.
7. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть направлены в指定的 места для размещения.
8. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для передвижения.
9. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для проживания.
10. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для питания.
11. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для одежды.
12. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для обуви.
13. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для гигиены.
14. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для лечения.
15. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для образования.
16. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для работы.
17. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для отдыха.
18. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для развлечения.
19. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для общения.
20. Все евреи, выезжающие из гетто, должны быть обеспечены необходимыми средствами для самореализации.

РАСПИСАНИЕ ПОЕЗДОВ

ТИРАСПОЛЬ-ОДЕССА

№ поезда	Время отправления	Время прибытия
1	08.00	12.00
2	14.00	18.00
3	20.00	02.00

ОДЕССА-ТИРАСПОЛЬ

№ поезда	Время отправления	Время прибытия
4	06.00	10.00
5	12.00	16.00
6	18.00	22.00

5

Лист 1

№	Имя	Возраст	Пол	Родина	Ученая степень	Служба	Семейное положение	Состояние здоровья	Примечания
1	Мельник	50	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
2	Сидоров	45	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
3	Петров	40	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
4	Васильев	35	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
5	Козлов	30	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
6	Смирнов	25	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
7	Иванов	20	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
8	Куликов	15	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
9	Левченко	10	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
10	Зайцев	5	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	

6

Лист 2

№	Имя	Возраст	Пол	Родина	Ученая степень	Служба	Семейное положение	Состояние здоровья	Примечания
11	Мельник	50	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
12	Сидоров	45	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
13	Петров	40	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
14	Васильев	35	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
15	Козлов	30	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
16	Смирнов	25	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
17	Иванов	20	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
18	Куликов	15	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
19	Левченко	10	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	
20	Зайцев	5	м	Одесса	д-р	профессор	замужем	хорошо	

7

Лист 3

В списках, що були складені чиновниками, стоять живі люди, вигнані зі своїх домів, які пройшли марші смерті, пограбовані, без родичів. Цю очікує на євреїв Буковини та Бессарабії, яких депортували до Транснїстрії? Голод, холод, знущання, хвороби. «Тимчасовими пунктами» для цих людей іноді слугували синагоги, інколи військові казарми. У Могилеві-Подільському в колишніх військових казармах був розташований пересильний табір, через який пройшли тисячі буковинських, бессарабських, румунських євреїв. У приміщенні Шаргородської синагоги знаходилися євреї, депортовані з теренів Північної Бессарабії. Від знущань, голоду, інфекційних хвороб загинуло тисячі дорослих та дітей. У містечку Ямпіль зовсім не було місць під дахом. Людей розміщували на вулиці, просто неба...

8

Лист 4

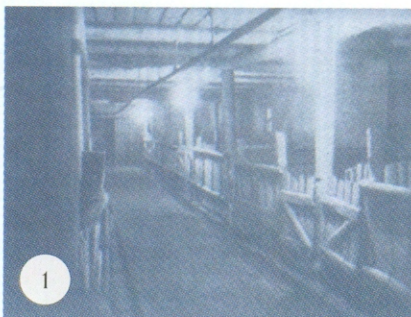
Видівля Шаргородської синагоги

Списки євреїв, депортованих до Транснїстрії

Євреї із Бессарабії, депортовані до Транснїстрії (Ямпіль, осінь 1941 р.)

Колішні казарми піхотного полку в Могилеві-Подільському

4. Будівля Шаргородської синагоги
5. Списки євреїв, депортованих до Транснїстрії
- 6, 7. Євреї із Бессарабії, депортовані до Транснїстрії (Ямпіль, осінь 1941 р.)
8. Колішні казарми піхотного полку в Могилеві-Подільському

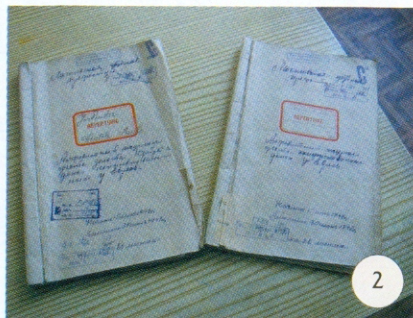
1

Проте перед смертю людей не забували пограбувати. Якщо хтось зумів зберегти до табору якісь коштовності, то вони відбиралися і ретельно записувалися в такі ґрунтовні облікові книги. Наприклад, з них ми можемо дізнатися про імена в'язнів Могилева...

Пограбовані громади, вмираючі від голоду діти, і могили, в яких розстріляні жінки та поховані заживо діти. ЦЕ ГЕТТО ТА ТАБОРИ ТРАНСІСТРІЇ.

5

2

3

4

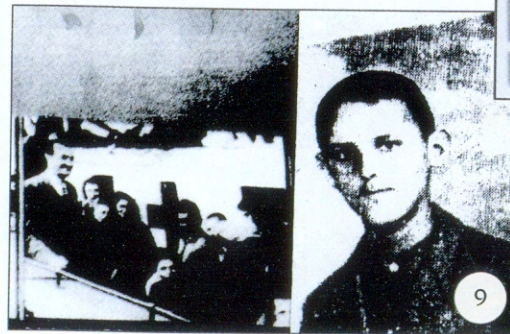
6

1. Барак у таборі смерті Акмечетка. В цьому таборі загинуло декілька тисяч євреїв
2. Алфавітні журнали обліку коштовностей та грошей, конфіскованих у в'язнів гетто і таборів повіту «Могилів»
3. Єврейський хлопчик-сирота із Могилев-Подільського гетто (1942 рік)
4. Брацлавський рабин Мойша Рабинович. Знаходився в таборі Печора разом з іншими брацлавчанами, розділивши разом з ними гірку долю в'язнів

7

Діти в гетто швидко ставали дорослими. Арон Кутерман — хлопчик, який знав, як вибратися з гетто, як добратися до румунської території. Він виводив групи дорослих людей. І в перший раз мав змогу залишитися у Румунії та врятуватися. Він повернувся в гетто. Повів ще одну групу дорослих людей. Арон врятував з Печори десятки чоловік. В березні 1943 року його схопили. Він був розстріляний румунами. Його поховали на березі Дністра. Так він і не став великим скрипалем...

9

5. Сім'я Мотеля Чорного. Всі загинули в Печорі
6. Екзумація могили євреїв, розстріляних в селі Пенківка Томашпільського району. Жінка та двоє живцем похованих дітей
7. Сім'я Берла Портного. Загинули в Печорі
8. Арон Кутерман
9. Хаїм Чорний

Чи намагалися в'язні чинити опір? Це було неможливо, але було. Родина Берла Портного була знищена в Печорі, а самого Берла Ісаковича Портного за опір румунам закопано в землю живцем.

8

14-річний Хаїм Чорний з Копайгородського гетто, депортований з Бессарабії. З усієї родини вижив тільки він один. У лютому 1944 року в числі інших дітей під патронатом Міжнародного Червоного Хреста був відправлений пароплавом у Палестину.

В феврале 1942 г. моих бабушку и дедушку, в числе других стариков, женщин и детей, забрали из гетто и повезли в Брацлавскую тюрьму. Вечером этого же дня в гетто к нам в дом пришел полицей из села Пархиловки и рассказал маме как их убили. Колонну евреев-брацлавчан привезли к реке Южный Буг, заставили их самих вырубить проруби, затем всем приказали раздеться догола. Бабушку и дедушку убили первыми. Тогда же расстреляли жену Левы Грановского с грудным ребенком. От нее оторвали малютку и бросили на лед, а мать убили. Все трупы расстрелянных сбросили в проруби...

...13-летним подростком я попал в Печерский лагерь 7 декабря 1941 г. Нашу большую семью Бартиков, в числе других тульчинских евреев, выгнали из домов гетто и под конвоем румынских жандармов и полицейских погнали на село Копиловку, Торков. Сколько больных, немощных, кто не мог идти, пристрелили оккупанты на торковской дороге, сколько их не дошло до Печеры, до места наших мучений!

Первым в нашей семье заболел отец, потом брат, за ними все остальные члены семьи. От голода погибла вся большая семья брата моего отца, дяди Шмиде /сам он был на фронте/, - восьмiero сыновей и их мать, тетя Эли. Когда умер последний сынок, она уже стала терять рассудок. Ходила по лагерю и пела /у нее, дочери тульчинского жентора, был очень красивый голос/: "Ой, что же мне делать, куда мне деваться, где же мои дети?..." Тетя ненадолго пережила своих мальчиков, она угасла тихо, как свечка, и прах ее и детей покоится в могильном рву под Печерой.

Помню лагерную похоронную команду. Каждое утро открывали дверь палаты и спрашивали, сколько покойников есть. Тут же выходили мужичины-узники с двумя палками, перевязанными веревками, и туда сбрасывали по несколько мертвецов. Когда поднимали так называемую "носилку", головы, руки, ноги - все было перепутано. Трупы навалом сбрасывались в сарай, а затем вывозились.

Румынские жандармы и полицей-охранники обращались с узниками, как со скотом, обреченным на вымирание, били ни за что, просто так. Молодых девушек и женщин немцы насиловали. Изнасиловали мою подругу по школе, ей было 13 лет, все это в лагерьном дворе, в присутствии детей и взрослых... Звери!...

Клейма у меня нет, нас никто не клеймил, лагерьный анка в сердце каждого, кто выжил.

Михаил Бартик, бывший узник Печерского лагеря смерти

ГОЛОКОСТ ЄВРЕЙСЬКИХ ОБЩИН КРИМУ

За переписом населення 1939 р. в Кримській АРСР мешкало 65452 єврея (5,8% населення півострова), серед них — більше 7 тисяч кримчаків. В містах проживало 43583 єврея, в сільській місцевості — 21869 (в 1924 р. радянський уряд розпочав проект по переселенню на землі степового Криму і півдня України євреїв із різних областей СРСР).

Евакуація з території півострова розпочалася в липні 1941 р. До листопада 1941 р. були евакуйовані близько 200 тисяч осіб. Із числа єврейського населення евакуювалися біля 50%. Радянські ЗМІ не сповіщали читачів про геноцид, здійснюваний проти євреїв нацистами. В статтях центральної газети півострова затверджувалося, що всі національні групи страждають на захоплених ворогом територіях в однаковій мірі. «Саму люту ненависть, — зазначалося в одній із статей, — питає і питає расове чудовище Гітлер до слов'янських народів... Із всіх рас, на думку нелюда, сама «злидінна раса» — це слов'яни». На засіданні в ставці з керівництвом рейха 16 липня 1941 р. Гітлер заявив: «Крим повинен бути вільним від усіх чужаків і заселений німцями».

До початку листопада 1941 р. майже вся територія Криму була окупована 11-ю армією під командуванням генерала Е. Фон Манштейна — за виключенням Севастополя, який продовжували обороняти до липня 1942 р. Фактично влада на півострові весь період окупації, до квітня 1944 року, знаходилась в руках німецького військового командування.

Доля ашкеназької частини єврейської общини Криму була визначена. Винищення євреїв здійснювалося, головним чином, силами і ресурсами доданої 11-ї армії айнзатцгрупи «D» під командуванням оберфюрера СС Отто Олендорфа, із підрозділів якої в Криму знаходилася айнзатцкоманда 11а, айнзатцкоманда 116 і зондеркоманда 106. У окупантів, однак, виникло питання про «расову» приналежність кримчаків — єврейської субетнічної групи, з представниками якої нацисти не стикалися за межами Криму. 5 грудня 1941 р. Олендорф вирішив не застосовувати стосовно кримчаків антиєврейських заходів, поки не буде вияснення цього питання. Він направив до Берліна запит і отримав відповідь, в якій наголошується знищити кримчаків.

Впродовж листопада — грудня 1941 року більшість євреїв і кримчаків і містах було ліквідовано.

Внаслідок тотального геноциду за період нацистської окупації Кримського півострова були винищені до сорока тисяч євреїв, серед них — біля шести тисяч кримчаків.

КРИМ

ІЗ СЕКРЕТНОГО ЦИРКУЛЯРА КОМАНДУЮЩЕГО 11-Й АРМІЕЙ ЗА 2379/41 ОТ 20.11.1941 Г.

... Положение с продовольствием на нашей Родине требует, чтобы войска обеспечивались продуктами питания из местных ресурсов и, более того, чтобы возможно большие запасы были предназначены в распоряжение Родины.

Значительная часть населения вражеских городов должна будет голодать, поэтому не следует, исходя из ложного понятия о человечности, раздавать пленным и населению, поскольку они не состоят на службе в Германской армии, те продукты, которых лишена Родина.

Солдат должен понимать необходимость жестоко покарать евреев, этих духовных носителей большевистского террора, и еще в зародыше подавлять все восстания, возбудителями которых, в большинстве случаев, оказываются евреи.

1

За свідченням Отто Олендорфа на Нюрнберзькому процесі, «в Сімферополі військове командування дало розпорядження оперативним командам до прискорення ліквідації, обґрунтовувалося це голодом і нестачею житла». «Солдат повинен розуміти необхідність суворого покарання євреїв, цих духовних носіїв більшовицького терору, і ще в зародку придушувати всі повстання, збудниками яких, здебільшого, вважаються євреї». Цей фрагмент із секретного циркуляра № 2379/41 від 20 листо-

пада 1941 р., підписаного командуючим 11-й армією Е. Фон Манштейном, засвідчує про те, що німецька армія розділяє із СС всю відповідальність за винищення євреїв.

«Остаточне вирішення єврейського питання» у кримських містах відбувалося, переважно, за схемою: створення общинної структури — реєстрація — пограбування общини — збір — розстріл. Уже впродовж листопада-грудня 1941 року більшість євреїв і кримчаків і містах було ліквідовано.

1. ГААРК, П-156, оп. 1, д.24, л.1.Машинописная копия.
2. ГААРК, ф.Р-1289, оп. 1, д.1-а, лл 3-4. Заверенная копия.

Як це відбувалося у Сімферополі — столиці Криму

2 листопада 1941 р. місто було окуповано. В цей самий день вулицями було розклеєно «Оголошення населенню» від Головнокомандуючого німецькими військами. «Усім жидам обох статей, чоловікам та жінкам» було наказано носити білу пов'язку на обох руках із зображенням шестикутної зірки.

Через тиждень німецькою владою була створена Єврейська рада. Оголошено, що всі євреї зобов'язані пройти реєстрацію в раді. На Єврейську раду посипалися вимоги про надання майна і грошей. Крім пограбування громади, практикувався й інший засіб наживи — організація примусових робіт та використання примусової праці.

Останній етап «остаточного вирішення» єврейського питання почався з розпоря-

дження нацистського командування про явку кримчаків, а потім євреїв-ашкеназів 9-10 грудня на збірні пункти з запасом харчів і необхідних речей.

9-14 грудня всі, хто з'явився, були розстріляні — переважна більшість, на 10-му кілометрі шосе Сімферополь-Феодосія в протитанковому рові. Після цього не припинялося переслідування тих, хто намагався сховатися.

Окупанти для вбивств застосовували також газові автомобілі — «душогубки». За наказом Гімлера вони повинні були використовуватися для знищення жінок і дітей, щоб не «травмувати психіку» катів. При розправі з дітьми нацисти застосовували ще один метод. Багато очевидців згадують, що дітям змазували губи сильнодіючою отрутою.

ПО Г. СЕВАСТОПОЛЮ

Із дневника священика Бориса Пекарчука

О зверствах оккупантов в г. Севастополе

Во время прихода немецких оккупантов в г. Севастополь 1 июля 1942 г., они бросились по домам грабить. ...

Через два-три дня был приказ немецкого коменданта, чтобы все жители Севастополя явились на регистрацию. Массовые расстрелы и грабежи умножились со дня появления в городе начальника гестапо, который решил ограбить и истребить мирное население. Гестаповцы бесчинствовали. За каждый обнаруженный лишний килограмм продуктов питания негодяи расстреливали. На базаре никакой торговли не производилось, магазины были пусты, мирное население попряталось. Город замер. 6 июля 1942 г. был опубликован приказ всем евреям, проживающим в г. Севастополе и районах, нашить шестиконечные звезды размером 100 мм на груди и спине и явиться в еврейский комитет ул. Херсонская (здание стадиона), для регистрации, имея запас продуктов на 3 дня.

Через два-три дня комендант тюрьмы велел, чтобы каждый переселенец записал свой адрес на отдельной бумажке и к каждой бумажке привязал ключ от своей квартиры. Если ключей нет, указать, кому их оставил. После регистрации врача Звенигородского отпустили домой, предложили заниматься своей профессией, но он отклонил предложение и заявил: «Где мой народ, я тоже с ними!»

Всех переселенцев отвели в тюрьму, разбили на группы и приступили к отправке, только не по тому маршруту, который объявили, в деревню Шули, а к танковому рву. Проклятые убийцы расстреляли там много женщин, детей, мужчин, стариков и старух, а имущество конфисковали. ...

2

ПРИКАЗ

Все евреи города Феодосии и окрестностей обязаны явиться 1. декабря 1941 г. от 8 час. до 12 часов дня на Сенную площадь № 3 (Базарная улица № 3) для переселения. Каждый еврей может иметь с собой исключительно носильные вещи и пищу на 2 дня. Все остальные вещи должны быть оставлены в помещении для сохранности в квартире. Неисполнение приказа карается смертной казнью.

Начальник немецкой полиции безопасности

1

1. Наказ про явку євреїв Феодосії, виданий зондеркомандою 10-6 поліції безпеки та СД у Феодосії 27 листопада 1941 р.
2. Наказ про явку кримчаків, виданий міською управою м. Феодосії

ПРИКАЗ
ВСЕ КРЫМЧАКИ,
ПРОЖИВАЮЩИЕ В ГОРОДЕ ФЕОДОСИИ,
обязаны явиться 12 декабря 1941 г. от 8 до 12 часов дня на Сенную площадь (Базарная ул. № 3) на предмет препровождения в отдельную часть города.

Яка ОБЯЗАТЕЛЬНА в указанный в приказе срок. Вещи могут быть взяты с собою. Квартиры должны быть опечатаны. Пищу взять с собою на один день.

Неисполнение приказа карается смертной казнью.

2

ГОРОДСКАЯ УПРАВА.

Євреї в сільській місцевості були знищені чи безпо-середньо у своїх селах, чи після транспортування в районні центри. У село прибував ав-томобіль із заго-ном карателів. Єв-реїв збирали біля адміністративного будинку чи сільсь-кої школи і зганяли до глибоких коло-дязів на окраїнах.

Там розстрілювали, туди ж скидали трупи. Дітей часто кидали в коло-дязь живими. У деяких єврейських колгоспах Криму реалізація «оста-точного рішення» затяглася до червня 1942 р. Тут, крім євреїв, не було кому обробляти землю.

Незважаючи на загрозу жорсто-кої розправи, знаходилися люди, готові пожертвувати собою в ім'я порятунку євреїв. За свідченнями очевидців, один із православних священиків у Сімферополі також переховував у себе єврейських ді-тей. Шляхом надання укриття, пе-редачі власних чи виготовлення фальшивих документів, викупу у влади, свідчень про неєврейське походження були врятовані, за не-повними даними, біля п'ятисот єв-реїв і кримчаків. 46 жителям Криму інститутом і музеєм «Яд Вашем» (Єрусалим) присвоєно звання Пра-ведника Народів світу.

3. Володимир Шаренко
4. Олександр Володинський

«КАЖДЫЙ РАЗ СО МНОЙ НА ДОПРОС ЕХАЛИ МОИ СПАСИТЕЛИ...»

У Саши Володинского, который жил до войны в селе Ойфленбург Тель-манского района (ныне с. Заря Красно-гвардейского района), немцы убили дедушку и бабушку за то, что они были евреями. Родителей рядом не было, и Саше грозила смерть как еврею. Украинец Владимир Шоренко из со-седнего села и его жена Пелагея прию-тили Сашу у себя. Несколько раз по доносу местных полицейских Сашу вызывали в гестапо, и каждый раз Владимир и Пелагея отстаивали маль-чика от неминуемой смерти. У них Саша дождался освобождения.

Проект «Виховання толерантності та уроки Голокосту» в Україні!

Головна частина проекту «Анна Франк. Урок історії» подорожує містами України. За проектом виставку побачать в 11 містах. Це — Київ, Чернігів, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Сімферополь, Одеса, Вінниця, Хмельницький, Чернівці, Львів. Скрізь екскурсоводами на виставці є українські діти віком 13–17 років. Саме вони представляють відвідувачам трагічну та величну історію єврейської дівчинки Анни Франк, розповідають про історію Голокосту в Європі та Україні. Це головна мета проекту. Проект — заради цих дітей. І якщо вони та їх слухачі пропускають через себе цю історію, тоді в нас є майбутнє.

Українські школярі-гиди на виставці «Анна Франк. Урок історії» біля стендів, присвячених Голокосту в Україні

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ UKRAINIAN CENTER FOR HOLOCAUST STUDIES

Шановні колеги!

Голокост як вражаюча трагедія євреїв Європи, що була організована націонал-соціалістським режимом Німеччини за підтримки різноманітних колаборантів, — є знаковою проблемою сучасної культури. Чи виконав Міжнародний трибунал в Нюрнберзі своє завдання? Чи можливо створити гарантії проти винищення людей за національною чи будь якою ознакою? Те, що сталося на теренах Європи у 1933–1945 роках, потребує досконалого вивчення, осмислення та уважної передачі пам'яті про Катастрофу єврейського народу нашим нащадкам. Країни сучасної Європи та взагалі європейська культура приділяють пильну увагу вивченню та викладанню історії Голокосту.

Україна після Стокгольмського Міжнародного Форуму з проблем Голокосту здійснила реальні кроки щодо збереження пам'яті про Голокост. Зокрема, з'явилися фундаментальні та регіональні наукові дослідження з проблематики Голокосту, поступово поширюється викладання цієї теми в системі шкільної та університетської освіти. У 2000 році Міністерство освіти і науки України видало інформаційний лист «Про викладання проблем Голокосту у вищих навчальних закладах та формування міжнаціональної злагоди у студентів». Проте до 2002 року в столиці України не було створено академічного, науково-педагогічного Центру з вивчення історії Голокосту. Актуальність створення

такого Центру є, на наш погляд, цілком прийнятною та зрозумілою.

У березні 2002 року в місті Києві почав діяти Український центр вивчення історії Голокосту, що функціонує як Всеукраїнська громадська організація при Відділі єврейської історії і культури Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Центр планує займатися комплексними науковими дослідженнями та педагогічною діяльністю в царині вивчення історії Голокосту передусім на теренах України та в Європі взагалі.

Ми розглядаємо історію Катастрофи як частину історії єврейського народу, а також як складову української та європейської історії XX століття. Центр співпрацює з науковими та громадськими організаціями і знаходить підтримку своєї діяльності в різних державних і недержавних інституціях та фондах як в Україні, так і в інших країнах світу. Головними напрямками діяльності Центру є науково-дослідницький та педагогічний. У науковій сфері ми плануємо створення бази даних архівних джерел і опрацювання архівних документів, свідчень, аудіо та відеоматеріалів, бібліографії, видання оригінальної та перекладної наукової літератури з проблем історії Голокосту. Необхідним напрямом є також психологічне, релігійне, філософське осмислення Катастрофи, видання наукового бюлетеня та часопису з цієї проблематики, проведення наукових конференцій та семінарів.

У педагогічному напрямі ми передбачаємо розробку та видання програм, навчальних посібників, підручників з проблем викладання історії Голокосту в середній та вищій школах України, проведення навчально-методичних семінарів для учнів, студентів, викладачів.

Центр видає власний науковий часопис «Голокост і сучасність».

Таким чином — створення наукової бази даних, вироблення концепції та методик навчальних програм, випуск книжок серії «Українська бібліотека Голокосту», організаційна та лекційна діяльність тощо —

всього цього потребує нині українське суспільство. Шлях до світової науки можливий лише за умови вивчення і розуміння колізій історії. І створення такого Центру саме у Києві є нагальною потребою і логічним кроком на цьому дуже непростому шляху.

Шановні колеги!

Ми щиро запрошуємо Вас до творчого, наукового та педагогічного співробітництва.

Запрошуємо Вас до співпраці.

Наша адреса:

вул. Кутузова, 8, кім. 109, м. Київ-01011,
тел/факс: (044) 285-90-30

8, Kutuzov St., Office 109,
01011 Kyiv, Ukraine
Phone/fax: (044) 285-90-30

E-mail: uhcenter@binet.com.ua
Web-site: www.holocaust.kiev.ua